

Ատրպետ

Վիշապամայր

Անառվան ջերմ ու պայծառ օր էր:

Կեսօրվան արեգակի ջերմ ճառագայթների խիստ տոթի ներգործությունից գալարվել, սմբել էին կենդանությունն ու բուսականությունը: Մարդիկ քաշվել էին սաղարթախիտ ծառերի, շվաքների տակ կամ մտել էին ներքնատները գովանալու և հանգստանալու: Կենդանիները, թռչունները, նույնիսկ միջատներն ու մժղուկները պատսպարվել են տերևների, քարերի տակ, ապառաժի ճեղքերում, խույս են տվել կիզիչ արևի խանձող ճառագայթներից: Ծառերի տերևները, պարտեզի ծաղիկներն ու բանջարները, բամբակի թփերը, նույնիսկ բրնձի մարգի մեջ ճոճվող եղեգները թոռոմել, թորմշել էին: Գոմեշները մտել էին գետերի, լճակների կամ ճահիճների ջրերը, տարածվել, հովանում էին: Գետինը սուկալի տոթից տեղ-տեղ ճաքճքել էր, ծառերի արմատները դուրս էին թափվել, չորացել ու ճեղճղվել էին:

Տոթից հառաչող ամեն մի շրթունք աչքերը երկինք հառած մրմնջում էր.

- Ա՛խ, գթառատ տե՛ր, մի կաթիլ անձրև շնորհիր, ողորմիր ու աշխարհ գովացրու:

Նույնիսկ անասունները բառաչելով, կարծես երկնքից թոն ու թաթավ էին աղերսում: Թոռոմած բույսերի ցմբած, թուլացած կատարները վար էին կախվել, անձրևի սպասում:

Այս խեղդող տոթին Արարատյան դաշտում, Դվին քաղաքի արևելքում տարածված Բլրակ ավանում մի մեծ ապարանքի շվաքում սպասավորները

Ճանապարհորդական պատրաստությամբ էին զբաղված: Հատկապես կանչված վարպետները կարգի էին գցում ջորիների համետները, եզների պարկերը, ուղտերի վզնոցները, գանգակները, բոժոժները, ձիերի սանձերն ու թամբերը: Մի կողմը ջորիների, մատյանների սմբակներն էին տաշում ու պայտում, մյուս կողմը պայուսակներն ու պարկերը մաքրում, մախաղները կարկատում: Բակում հյուսները պատգարակներն էին վերանորոգում, ներկում, զարդարում:

Վարպետների պահանջած իրերի մատակարարներն ու մառանապետերը մեծ հապճեպով նրանց հասցնում էին: Թեև օդը շնչահեղձ դարձնելու աստիճան ջերմացել էր, բայց վարպետները անընդհատ շարունակում էին վերանորոգությունը խիստ շտապ:

Շտապեցեք, գոռում էր կալվածատեր Եզնակ իշխանը, գուր ժամ մի՛ վատնեք: Այսօր անշուշտ նվիրակի հետ ճանապարհ պիտի ընկնեք, որ առավոտ Վարդեհերի տոնին հանդիսատես լինեք Վիշապամոր այցին և ականջներով լսեք նրա պատգամները:

Դուռ ու բակ լցվել-կտրել էին դրացիներն ու ծանոթները, որոնք անվերջ կրկնում էին.

Երանի ձեզ, երանի աչքերիդ, թող Վիշապամորը հաճելի լինի ձեր պատարագը և նա որդուն՝ Վիշապահորը թախանձն առատ թաթավով օգնության հասնելու մեր հանդաստանին:

Ետինք դեռ չեղած, Եզնակ իշխանի ապարանքից դուրս եկան և ճանապարհ ընկան ուխտավորները իրենց բեռնավորված ջորիներով, ուղտերով, գրաստներով և եզներով: Սրանց շրջապատել էին գույնզգույն տարագներով զարդարված ջորեպաններն ու անասնադարմանները, որոնք աղմկալի առաջ էին գնում՝ անվերջ գննելով անասունների բեռներին: Սպասավորների խայտաճամուկ տարագի նման բազմերանգ զարդարված էին քարավանի գրաստները իրենց զարդարուն վզնոցներով, երասանակներով, ու բեռները ծածկված էին գունագեղ և շերտավոր ջեջիմներով, կարպետներով: Քարավանը դեռ ավանից դուրս չէր եկել, երբ Եզնակ իշխանի տիկինը բազմեց սպիտակ և վիթխարի ջորիների քարձրացրած պատգարակը իր կրկնակ նաժիշտներով: Տիկնոջ պատգարակին

հետևեցին ուրիշ հինգ պատգարակներ, որոնց մեջ տեղ բռնեցին իշխանի դատրիկները, հարսները, թոռները՝ նաժիշտներով և աղախիններով:

Պատգարակներին շրջապատել էին վաթսուներեք կտրիճ ձիավորներ, որոնք գինված էին գոտուց կախված կարճ ու լայն դաշույններով և երկար նիզակներով, երկծայր արույրե բզանները ոսկու նման շողշողում էին արևի ճառագայթների տակ:

Մի քանի բուլեցի պատգարակները հասան բեռնակիրների քարավանին և շարունակեցին իրենց ուղին բեռնակիր անասունների վզերից կախված գանգակների դողանջյունով: Ջորեպանները ետ չմնալու համար անվերջ բզում էին ջորիներին իրենց սրածայր մահակներով և կրկնում. «Չո, չո», որոնք դաշտից դուրս գալիս և դարիվերի տակ հասնելուց հետո ավելի դանդաղեցրին իրենց քայլերը: Գրաստներին ավելի խրախուսում էր և առաջ մղում այն երգերի և չվերգների եղանակները, երգիչների ուժեղ և խրոխտ ձայնը, քան թե ջորեպանների բզանները: Իսկ դաշտից դուրս գալուց և Գառնու հովիտը մտնելուց հետո արևամտի ժամին, վերջալույսի բազմերանգ գույների, արծաթափայլ, ոսկեզեղուն ամպիկների և բոցավառ ու մանիշակի ցուլքերի ազդեցության տակ այնպես էին երգում երիտասարդներն ու պատանիները, որ հովիտի ամբողջ կողերը՝ ապառաժներն ու բարձունքները որոտընդոստ արձագանք էին տալիս նրանց երգերին: Գլխավոր պատգարակի մեջ բազմած էր տիկին Անուշը՝ իշխանի սիրելին և ժողովրդի պաշտելի կինը, որի կողքերին չոքած մատաղահաս նաժիշտները անվերջ հովհարում էին կիսաթմբիկ ընկողմանած տիրուհուն: Անուշը դեռահաս չէր, նա քառասուն գարուն էր անցկացրել, բայց նրա կազմը, թարմությունը, փայլուն աչքերը, մանավանդ սաթի նման սև ծամերի հյուսքերի շարանները տիկնոջը դեռատի օրիորդի տեսք էին տալիս: Նաժիշտները հագիվ տասննհինգ տարեկան լինեին, բայց այնքան ուշիւ էին շարժվում, որ նկատողը կարող էր նրանց կրթության վրա հիանալ: Նաժիշտներից մեկը ոսկեհեր, կապույտ՝ երկնագույն աչքեր ուներ, մյուսը շագանակի մազեր, ձիթագույն բիբերով: Երկուսի էլ մորթը ձյունի նման սպիտակ էր, երկուսի էլ այտերը վարդի նման, իսկ շուրթերն ու ականջները կարծես որդան կարմրով ներկած լինեին:

Թե՛ տիկինը և թե՛ նաժիշտները բեհեգի թափանցիկ հանդերձ էին հագած, տիկնոջը՝ վարդագույն, իսկ նաժիշտներինը՝ մարմնագույն, որոնց մեջ ամփոփված մարմնի ձևն ու կազմը նկատվում էր: Տիկնոջ գլխի վարսակալը, ոսկեգօծ կապերն ու նրանց միջի գույնզգույն գոհարները նրան զանազանում էին հարճերից, որոնց վարսակալը թարմ վարդերից էր հյուսված: Քարավանի երիտասարդների և քաջամարտիկների աչքերն ու ուշքը կենտրոնացած էին տիկնոջ, հարսների ու օրիորդների պատգարակներին, որոնց բոլորի էլ հագուստի ու գուգսի մեջ շատ քիչ տարբերություն կար:

Ջրահավորված կտրիճները գնում էին պատգարակները շրջապատած, նետ-աղեղները, սուր նիզակները միշտ ձեռքներին պատրաստ, շրջահայաց, որ կարևոր դեպքում կարողանան անակնկալների դեմ մարտնչել, վայրի գազաններից և լեռնական հրոսակներից պաշտպանվել: Կտրիճները շրջապատած էին երկու դեռահաս իշխանի, որոնցից անդրանիկը պատգարակների աջ և կրտսերը՝ ձախ կողմից էին առաջնորդում հետևորդներին:

Չորիներին, ուղտերին և գրաստներին բեռնավորված տանում էին ուխտավորների վրանները, փովածքը, ուտելիքի պարկերը և զոհերը: Յոթ գարդարված երկծին խոշոր ցուլեր առաջ էին վարում, յոթ վարագ, հատկապես որսված Արմավիրի շամբում և փակված պատգարակ վանդակներում կրում էին հատուկ գրաստներ: Յոթանասունը յոթնական գառ և ուլ հինգական ամսվան, յոթ մեծամեծ վանդակներում գետեղված էին հավ, բադ, սագ, տատրակ, կաքավ, փասիան և աղավնի, որոնք ուղտերին էին բեռցած: Գրաստները տանում էին յոթ գույգ այծի տկերով գինի, եգներին բարձել էին յոթ կրկնաջվալ շարմաղ այլուր, յոթ մախաղ օսլա, յոթ պարկ չամիչ ու նուշ և յոթանասուն խախալով բաղարջ ու գաթա: Բացի այս, տիկնոջը հանձնված էր ասվի, բամբակի, քաթանի և գույնզգույն ու ծաղկե նուրբ կտորներ բաշխելու մեհենական սպասավորներին, քրմուհիներին և քրմերին:

Քարավանն անընդհատ բարձրանում էր Գառնիի ձորով, օձապտույտ ճանապարհով առաջ գնալով առվակի աջ ու ձախ ավերով: Բեռնակիրների վզերից կախված զանգակներն անվերջ զնգզնգում էին, այդ ձայնի

ներգործության տակ անասունները շորորալով վեր էին բարձրանում, կարծես անբան կենդանիներն էլ հասկանում էին, թե ուրախ գվարճության էին գնում:

Երեկոյան զով քամին սփռել էր հովություն, դաշտի տոթից դուրս եկած քարավանին տիրել էր ուրախություն և հրճվանք: Ձիավորներն իրենց քաղցր ձայնով սկսել էին երգել ու թնդացնել ձորը, գրավելով ուխտավորների ուշքն ու միտքը: Դեռ արևի ճառագայթները չէին անհետացել, երբ հեռվից նկատեցին Գեղարդի լեռնալանջերն ու ապառաժի կողերում փորված մեհյանի դռներն ու քարայր բնակարանները: Շատ հեռվից արդեն նկատվել էին մշտավառ ճրագները, որոնց ձեթը, ճարպը և մոմը մատակարարում էր ամբողջ դաշտը:

Ճրագվառոցին ուխտավորները հասան Գեղարդի մեհյանը: Ձիավորներն իջևանեցին Վիշապաքաղին և Վիշապափայլին նվիրված տաճարի բակում: Տիկինն իր դստրիկների ու հարսների հետ իջան պատգարակներից, անմիջապես վառեցին սպանդարապետանվեր մեղրամոմները, բաժանեցին երկու սեռին էլ, գնացին կանգնեցին ժայռամիջի ապառաժյա գավթի հովանոցում, սպասելու մեհյանական դռների բացման: Քուրմերն իսկույն իմաց տվին քրմուհիների ավագուհուն, որը քարե սանդուխքներից ցած իջավ, սիրալիր ընդունեց ուխտավորների ողջույններն ու մաղթանքները և նրանց ձեռքերից մոմերն առնելով՝ մտավ մեհյան ճրագները վառելու Վիշապաքաղի և նրա գուգակցի՝ Վիշապափայլի անդրիների առաջ: Տաճարի խորքում, ապառաժի կողին, յոթ աստիճան պատվանդանի վրա կանգնած էին անդրիները: Այս պատվանդանների ետևը, դարձյալ ապառաժից, դուրս էր փորված մի մեծ սեղան, երկու գրկաչափ երկարությամբ և երկու թիզ լայնությամբ:

Վիշապաքաղի և Վիշապափայլի անդրիները կանգնեցրած էին բոլորովին մերկ, ամպերի գլխին, գեղարդաժայր նիզակները ձեռքներին, դեմքերն աջ ու ահյակ, կարծես սլանում էին երկնքում: Հողմերը նրանց մազերը ծփացնում էին, ամպերը ձյունափայլ ծիրանու նման տարածվել էին նրանց չորս կողմը, թև-թևի տված, կարծես թե թռչում էին օդի մեջ: Նրանց վես հայացքից կայծեր էին փայլատակում, նրանց շրթունքներից ու պնչներից թվում էր, թե որոտներ էին թնդում: Հեռվից, դռան բացվածքից գնում էին ուխտավորների այս ահաբեկ

տեսարանը և չոքեչոք երկրպագում, որ իրենց և յուրայիններին հաշտ աչքով նայեն որոտների, փայլակների սփռողները և իրենց հանդերն ու երամակները ազատեն չար պատուհասներից:

Այս միջոցին սպասավորներն ու սպասուհիները բացին պարկերն ու կապոցները, Վիշապաքաղի, Վիշապափայլի համար հատկացված կերպասե նվերները, ուտելիքը և մեղրամոմերը դուրս բերին, տարան հանձնեցին քրմուհիներին հատուկ քարայրում: Այդտեղ քրմապետն առաջ եկավ, ընդունեց Վիշապաքաղի հատուկ գոհի այծիկներին, սրեց դանակը և անմիջապես տվեց սպանդին, որը գոհերը գենեց: Մինչ սպանողը կատարում էր իր պաշտոնը, քրմապետը եզի արին թաթախեց գոհերի արյունի մեջ և սկսեց, գոհացողական աղոթք մրմնջաց ու ասաց աչքերը երկինք հառած .

Թող քաղցրանա Վիշապամոր ու Վիշապահոր աչքը համ այն աշխարհի վրա, հատկապես ձեր կավածների, արոտների, պարտեզների և բանջարանոցների վրա, դրանք ազատե կայծակից, կարկտից, ցրտահարից, կրակից և այլ անակնկալներից: Աղերսում եմ Վիշապաքաղին, Վիշապափայլին, որ ամեն վտանգից Խալդի գավակներին, ինչպես Ուրարդի, նույնպես Արտուրարդի սահմաններում, հատկապես Բլրակի Եզնակ իշխանի շնչավոր և անշունչ ամեն մի ստացվածքը պաշտպանե սպանդարապետական պատուհասներից:

Իսկույն այծերի մորթիները քերթեցին, որն .էջ տիկ հանեցին, կրակները վառեցին, ճարպի կտորներից այրեցին և մսերից խորոված պատրաստեցին, որ կերակրեն մեհենական սպասավորներին: Ուխտավորները իրենց զարդերից մեհենական մաս ու բաժին տալուց, լիաբերան օրհնություններ ու հուսադրություններ ստանալուց հետո իրենց պայուսակներից ընթրեցին ու ճանապարհ ընկան դեպի Վիշապագանց բարձունքը:

Պատգարակ նստելուց առաջ տիկինը համբուրեց, օրհնեց մի յոթ տարվան կույս, որին հագցրել էին սպիտակ շորեր և զարդարել էին սպիտակ վարդերով ու շուշաններով, առաջնորդեց Գեղարդի մեհյանի դռան առաջ, չոքեց և խնդրեց, որ

այդ անմեղ աղջկան աղախին ընդունեն ծառայելու Վիշապաքաղի և Վիշապափայլի տաճարում: Քրմուհիներն իսկույն առաջ եկան և կույսի ձեռքից բռնելով տարան մեհյանի գավիթը, որ այդ ընծայված կույսին գննե ավագ քրմուհին և վճռե, թե կարելի՞ է ընդունել: Քրմապետուհին չոքած խնդրվածք էր անում Վիշապաքաղից, որ փորձանքներից ազատե ուխտավորներին: Այդ դիմումից սթափված ետ դարձավ, ոտից-գլուխ գննեց ընծայվածին, քիչ խորհեց և ասաց ընկերուհիներին.

Շատ գեղանի է դառնալու, գուցե մի օր ավագի աստիճանի հասնի:

Անշուշտ, պատասխանեցին բոլորը միաձայն և հավանություն տվին ընծայվածին մեհենական ծառայության ընդունելու:

Գոհ սրտով տիկինը իր շնորհակալությունը հայտնեց մեհենական քրմուհիներին, քրմապետին և բարձրանալով պատգարակ, ճանապարհ ընկան դեպի իրենց ուխտատեղը՝ Վիշապագանց բարձունքը:

Աղջամուղջ էր, գիշերային մոայլը դեռ չէր անհետացել: Ամառվան տապ գիշեր էր: Թեև գեփյուղը մեղմ փշում էր, բայց օդը, ջուրը, մանավանդ գետինն ու ապառաժները ցերեկը արևի ջերմ ճառագայթների տակ այնպես էին բորբոքվել ու տաքացել, որ ամբողջ գիշերը անցնելուց հետո լուսադեմին էլ դարձյալ ջերմացնում էին անցորդին: Գեղարդի ձորից վեր էր բարձրանում ուխտավորների քարավանը, որի աղմուկը, գրաստների սմբակների դմփումը, գանգակների ձայնը խանգարել էին բնության հանգիստը:

Բնությունը խավարի և խոր քնի մեջ էր, դեռ վարդամատ արշալույսը չէր բոցավառել արևելքը: Քարավանն էլ դեռ լեռնադաշտը չէր բարձրացել, երբ նախարշալույսի աղոտ շողքերը սփռվեցան, և արևելքում հորիզոնը ամպիկների և մատախտոլի արանքից մութ մանուշակագույն երիզով զարդարվեց: Իսկույն ձիավորներից ավագի սպիտակ նժույգը խրխնջաց և ցատկոտելով առաջ անցավ: Իշխանների ձեռքերում ճոճացող նիզակների կրկնակ ծայրերը, սպիտակ թաղիքե երկար քոլոզները, պղնձե վահանները սկսեցին փայլվել արշալույսի շողքերի դեմ: Սպիտակ նժույգի կայտառ ոստումները ոգևորեցին մյուս նժույգներին, ձիավորները խավարի խոլ մտքերից սթափված ասպանդակեցին

երիվարներին՝ սանձերը պինդ-պինդ քաշեցին:

Այս շարժումները կենդանացրին ուխտավորներին, որոնք ոգևորված սկսեցին քննել իրենց շուրջը կատարվածները: Որքան որ տոթը և կիզիչ արևի ճառագայթները դեղնացրել, չորացրել էին Ուրարդի դաշտի բերքն ու բուսականությունը, որ անձրևի ջրի կարոտ խանձվել էր, այնքան նրա հակառակ դալարապատ էին Գեղարքունիի լեռնալանջերն ու գագաթները, որոնց մեջ քնքուշ կանաչը, բազմերանգ ծաղիկների անուշ բույրը հրապուրում ու արբեցնում էին ուխտավորներին: Վիշապազանց բարձունքի մեղմ կլիման, զով ու խոնավ քամիները, ցողն ու շաղը, աղբյուրների ջրերը և լճակները պաշտպանում էին այնտեղ դալարը գարնան սկզբներից մինչև ուշ աշուն: Այնտեղ արոտները լիքն էին ոչխարներով, այծերով, կովերով և վայրի կենդանիներով, որոնք միշտ ճարակ ունեին մինչև ձյունի սավանով դաշտի ծածկվելը: Խոտն այնքան էր բարձրացել, որ ծածկել էր քարի ու ապառաժի կտորները: Որքան աստիճանաբար արշալույսը գորանում էր, այնքան գրավիչ էր դառնում բնությունը իր բազմերանգ տեսարաններով:

Այգու հաճելի գեփյուռը, գեղազվարճ դալար տեսարանը, մուգ կանաչ անտառները, բարձրաբերձ ապառաժները ջինջ երկնքի տակ այնպիսի սքանչելի տեսարան էին կազմել, որ գրավել էին քարավանի ոչ միայն քնքուշ սեռի աչքն ու ռունգը, ուշքն ու միտքը, այլ նույնիսկ ջորեպաններն ու բանվորները հիացած էին բնության հրաշալիքներով: Քարավանը գիշերն անընդհատ, մինչև լույս շարունակելով իր ուղին, հոգնած ու դադրած, թուլացած ու տանջված էր հասցրել ուխտավորներին լեռան բարձունքը, բայց զով եղանակը, անուշ բույրը, մանավանդ արշալույսի բազմերանգ տեսարանները այնպես էին հրապուրել ուխտավորներին, որ նրանք մոռացել էին իրենց շարդված ոսկորների ցավն ու խոստուկը, դյուրված բնության հրաշալիքներից, անհագաբար զննում էին շրջապատը, հեռավոր հորիզոնը և ազահաբար ծծում, շնչում անուշ բույրը: Լեռների բարձունքից աչքի էին ընկնում ծովահայաց լեռնագագաթները: Արագածն ու Ծաղկոցաձորի բարձունքը, Մասիսն ու իր մանրունքը, Բարդղոն ու Սուկավետը, որոնք շրջապատում էին Ուրարդի ահավոր դաշտը: Սրանց գերիշխում էր գեղատեսիլ Մասիսն իր սպիտակափառ գագաթով, արծաթափայլ ճառագայթներով: Որքան վեր էր բարձրանում քարավանը, այնքան վեհանում և

սքանչանում էր տեսարանը:

Վերջապես քարավանը հասավ Վիշապագանց սարահարթները, երբ արևի առաջին շողքը պսպղաց հորիզոնի ետևից և երկնքում նկատվեցին լուսափայլ ճառագայթները: Հեռվից նկատեցին վիշապագունների մեծամեծ ավազաններն ու լճակները, իրենց լուրթ, կապույտ ջրերով, դալարապատ ափերով և միգապատ բարձունքներով: Լճակների հայելանման հարթ մակարդակների երեսին իսկույն ցուլացին սպիտակ ճաճանչները, կարծես երկնային շողը վայրկենական արագությամբ արծաթապատեց ջրերի խաղաղ երեսները: Ահավոր լեռնադաշտի երեսը ծածկված էր մի քանի տասնյակ ավազաններով, որոնց մեջ ամեն կողմից նկատելի էին սրբազան Վիշապագանց տոհմի ձկնանման անդրիները զանազան ձևերով ու դիրքերով: Ամեն մի ավազանում մի քանի տասնյակ վիշապարձաններ էին կանգնեցրած՝ ձկնի մարմնով, ուղղաձիգ, որոնց աչքերը երկինք հառած, բերանները վերի կողմը բացած, կարծես տքնում էին երկնքից ամպերը ցած քաշել, ծարավները ըավներլու հագեցնել, ավազանները լցնել, առուները հորել և ջրերն իջեցնել իրենց դաշտերը՝ ոռոգելու աշխատավոր հանդաստանը:

Վիշապագունները ինչ դիրքով ու պատկերով որ երևացել էին ժողովրդին դարերի ընթացքում կամ թե նրանց ինչպես էին երևացել ավազանների սպասավորները, երկրի գուսանները, մտքի քարոզիչները այնպես էլ արձանացրել էին քանդակագործները, այդ որձաքար անդրիներով հավերժացրել նրանց հիշատակը: Բազմաթիվ էին այդ հսկա անդրիները, կերտել էին առանց խնայելու ջանքերն ու աշխատությունները: Իշխանը՝ տիկին Անուշի անդրանիկը, շուրջը գննելուց հետո մոտեցրեց իր հովատակր ուխտավորների առաջնորդի ջորուն և, ցույց տալով ավազանի մեջ կանգնեցրած ձկների որձաքարե անդրիները, հարցրեց.

Ինչի՞ են ուղղաձիգ, պոչի վրա կանգնեցրել ձկների անդրիները, չէ՞ որ ձկները հորիզոնական ուղղությամբ են լողում ջրի մեջ: Ուխտավորներին առաջնորդում էր Վիշապամոր վանքի նվիրակը ման էր գալիս գավառից գավառ, վերահսկում Վիշապագանց առվի մաքրության, վերանորոգության, ջրի արդար բաշխման վրա: Նա քարոզում էր անձնվիրությամբ պաշտպանել և բարեկարգել առուները, կապվել հոգով Վիշապագանց տան հետ, ուխտի գնալ և ջրբաշխության

կանոնավորմանն աջակցել: Նվիրակը ոչ միայն քուրմ էր, այլ նա նշանավոր դեր էր կատարում քրմական շրջանում իր գիտությամբ:

Իշխան, պատասխանեց նվիրակը, դրանք ձկների անդրիններ չեն, այլ Վիշապամոր և նրա սերնդի պատկերներն են այլևայլ ձևերով: Ինչպես ծովի վրա Մայր-Վիշապը՝ ինքը թաթարը ուղղաձիգ սյունի նման կանգնում է, երբեմն միաժամանակ հինգ-տասը տեղ սյունացած բներով, այնպես էլ ավազանների մեջ նրա անդրինները կանգնեցրել են ձկնաձև, որոնց թիվը 666 է համարվում: Հնդկական քուրմերը իրենց աստվածների երևույթները հասցնում են 333 հազարի: Երեք թիվը նրանց համար սրբագործված է, մենք ունենք սրբագործված երեք գույգ մի կենտ 7 թիվը, որը կազմում էր մեր յոթն անունը:

Վիշապամայրը իսկապես ինքը որտե՞ղ է ապրում,– հետաքրքրված հարցրեց իշխանը նվիրակից, որ սիրահոժար պատմում էր ունկնդիր-երիտասարդին հին, անցյալ նախորդներից իրեն հասած ավանդությունները:

Նա միշտ այս աշխարհի վրա է ապրում, գլխավորապես ջրերի մեջ, լճակներում, ասաց խոսակցությանը լրջություն տալով նվիրակը: Մայր-Վիշապը ընդհանրապես ծովերի երեսին է, որն անդադար շոգիացնում և գոլորշիացնում է ջուրը, մրրկում ու փոթորկում է ծովերը, որպեսզի առատ շոգի բարձրանա դեպի երկինք: Երբ կարիքը սաստկանում է, նա հաճախ սյունաձև կանգնեցնում է ծովի ջուրը և երկինք մղում, երբեմն նույնիսկ ջուրը իր բովանդակած ձկներով և գետուններով դեպի ամպերն էր բարձրանում: Մայր-Վիշապի անդրանիկը՝ Վիշապամայրը, որ միշտ երկնային բարձունքումն է, ամպերի գլխին, անվերջ վեր է ձգում, կլանում է ինչպես գոլորշիները, նույնպես ծովի ջրի անուշ մասը, թողնելով աղին ու լեղին հատակում: Վիշապահայրը այդ շոգիներից ամպեր է կազմում, տանում է ցամաքի խորքերը և երկնքից տեղատարափ վար է թափում երկրի երեսին, չորացած ու շիկացած գետինը ջրելու, հովացնելու, բույս ու անասուն հազեցնելու, զովացնելու, թարմացնելու, վերստին կյանք ներշնչելու, աճեցնելու, բազմացնելու համար:

Ինչի՞ց է առաջացել Վիշապամայրը:

Նա Հուսո Հորից՝ արեգակի բոցից բաժանվել է, եկել աշխարհս կազմել: Նա Լուսահոր մասն է: Վիշապամայրը չկարողանալով տանել երկնային ջերմությունը, անջատվել է կազմել է երկիրը և կյանք է տվել ինչպես իր անդրանիկին՝ Վիշապահորը, նույնպես անդրանիկուհուն՝ Ոսկեմորը, որոնք կենդանացրել են ու զարգացրել ամբողջ աշխարհը: Վիշապահայրը երկնքից առատ թափում է երկիր ցող ու անձրև: Ոսկեմայրն էլ ոռոգելով այդ սիրո հորդառատ աղբյուրներով, արտամղում է երկրի միջից անհուն և անսահման բարիք: Ուրեմն վիշապաղունները անջատ են ապրում:

Բեղմնավորման և աճեցման սահմանողները հավիտենականապես տապակվում են իրար սիրով: Լուսո հայրը Վիշապամոր անջատումից անհուն վշտով համակված, առավոտից մինչև իրիկուն իր ճառագայթներով լողում է չբերի երեսին, թափանցում է խորքերը, ձգում է իրեն Վիշապամորը, բայց վերջինս իր հարագատների սիրուն չի կարողանում թողնել երկիրն ու վերադառնալ նախկին հուր հնոց Լուսո հոր բնակարանը: Վիշապահայրն ու Ոսկեմայրն անսահման ժամանակներից տապում են իրար սիրով, բայց այդ սերը չի գորում, որ մեկը ամպերից ցած գա, անջրդի թողնե երկիրը կամ Ոսկեմայրն երկինք բարձրանալով առանց բեղմնավորության թողնե երկիրը, անապատի վերածե: Մայր ու որդի իրար հասնելու, իրար գրկելու ցանկություններից և իղձերից բորբոքված, հաճախ ծովերի վրա թևերն իրար են տարածում, Վիշապահայրը ամպի կախված բազուկներով, Վիշապամայրը ջրերի սյունացած դաստակներով իրար գրկելու, կարոտներն առնելու, զգացումներն իրար հաղորդելու, առանց սրտերի փափագներին հասնելու, բոպեական հանդիպումից հետո վերստին անջատվում են:

«Վիշապահայրն այնքան է սիրում կյանքը՝ բույսն ու կենդանությունը, այնքան նրա սրտին մոտ են կենսական բեղմնավորությունը, աճումն ու սնունդը, զարգացումն ու բարգավաճումը, որ նա, ծովերի շոգիացած ջրերը երկինք հասնելուն պես, իսկույն թողնում է Վիշապամորը, անցնում է լեռները և աշխարհը ոռոգում, որպեսզի իր սիրելի Ոսկեմոր արտադրած կենդանության առատ ջուր հասցնե, նրանց աճեցողությունը սաստկացնե ու արագացնե: Ոսկեմայրը, որ առատության եղջյուրներով ոռոգում է դաշտ, ձոր ու սար, հարագատ մոր նման դիեցնում է բուսական աշխարհը, իր կաթով անմահություն

Է բաշխում կենդանական աշխարհին, այնքան է հոգով կապված այդ կենդանության հետ, որ թեև տառապում է Վիշապահոր սիրով, բայց նա, հավերժական կյանքն ու գոյությունը կենդանության աճեցման և բողբոջման մեջ նկատելով, չի թողնում երկիրն ու չի բարձրանում իր պաշտելի Վիշապահոր մոտ:

Էլ ի՞նչ աստվածներ են, որ իրար սիրով տապում են և իրարից անջատ են ապրում, իրենց բաղձանքին չեն կարողանում հասնել, ասաց դեռատի իշխանը, ուշքն ու միտքը լարած լսելով նվիրակի նկարագրությունը:

Շատ պարզ է, շատ որոշ, ասաց ժպտալով ծերուկ նվիրակը: Եթե լավ մտածենք, աշխարհում ոչ մի բույս, ոչ էլ կենդանություն չենք կարող գտնել, որ աճած լինել առանց Վիշապահոր գգալի ներգործության: Հեռացրու ջուրը, բաժանիր խոնավությունը ամեն մի կենդանությունից, նա իսկույն կչորանա: Իսկ չորանալը մահվան և ջնջման հետևանք է: Վիշապամայրն անջատվել է Դիաուսից՝ արևից, որ կյանք տա, հավերժական կենդանություն բաշխե աշխարհին: Եթե կյանքը աշխարհում մեռնի, մեռած է ինքը՝ Վիշապամայրն իր ամբողջ սերնդով: Որովհետև անմահ է և հավիտենական Վիշապամայրը, նրա անմահությունը աշխարհի կյանքի մեջն է: Առանց ջրի աշխարհի երեսին չի կարող բեղմնավորվել ոչ մի սերմ: Ամեն կյանք անմիջապես կդադարի, եթե մի ժամ, մի օր դադարեցնե Վիշապահայրը իր գորովալի խնամքը: Եթե դադարի կենդանությունը, իսկույն պետք է դադարած համարել Վիշապամոր գոյությունը: Նախ պիտի անհետանա ջուրը՝ խոնավությունը, ցողն ու անձրևները, որպեսզի ջնջվի կենդանությունը: Իսկ ով կարող է ջնջել ջուրը: Կենդանական և բուսական աշխարհը ինքը՝ Վիշապահայրն է կերպարանափոխված պատկերներով, ինքն է, որ սնանում է Ոսկեմոր կաթով և ինքն է, որ իրեն կյանք է տալիս: Ո՞ր արարածը, ո՞ր գոյությունը կարող է ինքն իրեն չսիրել, կարող է ինքն իր գոյությունը ջնջել: Ահա այս պատճառով Ոսկեմայրն ու Վիշապահայրը թեև իրարից անջատ են ապրում, իրար սիրով տառապում են, բայց ամեն բույս, ամեն մի վայրկյան իրար ընդհարվում են: Նրանք իրենց բաղձանքին հասած են, միայն թե իրենց գոյությունը հավերժացնելու համար անջատ և իրար կարոտը քաշելով են ապրում:

Ուրեմն մենք էլ Վիշապամոր մասն ենք կազմում, մենք էլ աստված ենք, մենք էլ Վիշապազանց անմիջական արտահայտություն ենք, ասաց խոհուն դենքով դեռահաս իշխանը:

Այդ անկասկածելի է, իշխան,- ասաց ձիու սանձը քաշելով քարավանի ղեկավարը և դառնալով տիկնոջը.

Ահա արևի ճառագայթները հորիզոնից բարձրանում են, մենք էլ մոտեցանք Վիշապազանց ավազանները: Հարկավոր է կանգնեցնել քարավանը, ցած գալ ձիերից և հետո շարունակել մեր ուղին:

Անմիջապես ուխտավորներն իշան իրենց նստած ձիերից, պատգարակներից և խումբ-խումբ առաջ ընկան: Չորեպանները քարավանն ուղղեցին լճակների արևմտյան բարձունքները, որտեղ բարձրացել էին սև ու սպիտակ վրանները և գույնզգույն գարդարանքներով տաղավարները: Խումբ-խումբ բաժանված առաջ էին գնում ուխտավորները, մունջ, ամեն մարդ իր խոհերին անձնատուր եղած: Երբ նվիրակը մոտեցավ խոհուն իշխան Տոլակին, վերջինս կրկին դիմեց նրան.

Մի՞թե Վիշապամայրը մշտապես ապրում է այս լճակներում:

Ո՛չ, նա ամեն տեղ է, բոլոր ծովերումն է: Ուրարդայի մայր վիշապը թեև հաճախ հայտնվում է Վիշապազանց ավազաններում, բայց նա միաժամանակ հայտնվում է Տոշպի (Վանի), Պարսուայի (Կասպուտանի), Գեղամի (Սևանի), Ջարիշատի (Չղր), նույնիսկ Պոնտականի և Կասպիականի ջրերում: Ինչ որ Վիշապահայրը երկնքում, նույնն էլ՝ Վիշապամայրը ծովերում, միևնույն է Ոսկենայրը ցամաքի վրա: Սրանք մի բնություն, մի կամք և միևնույն ծագումն ունին: Նրանց ձգտումն է աճեցնել, գարդարել ամբողջ երկիրը և անապատներն էլ խլել Դևի իշխանությունից, դրախտի վերածել:

Եթե այդքան սիրում են կյանքն ու բույսը, եթե կենդանությունը նրանց իսկական արտահայտությունն ու պատկերն է, ապա ինչի՞ են թողնում, որ Վիշապաքաղը Վիշապասայլի հետ կայծակով խփե, այրե ու փչացնե կենդանիներին ու անտառները: Կամ ինչի՞ Վիշապաքաղը կարկտահարում է մեր այգիները, բանջարանոցները և արտերը: – Միրելի իշխան, Վիշապահայրը միշտ բարի է և

կարեկից դեպի կյանքն ու կենդանությունը, ահարկու՝ դեպի չարն ու բարին բնաջնջողը: Վիշաշպահոր հակառակորդը՝ Սպանդակաճիւղ-Դեր, որ նրա եղբայրն է և ապրում է երկրի տակի սպանդարապետական խավարի ու կրակի սահմաններում, միշտ տքնում է բնաջինջ անելու կյանքն ու կենդանությունը և աշխարհը վերադարձնելու հրո բոցերի թագավորությունը: Վիշաշպահայրը առատաբար և անխնայաբար բաշխում է ջրային անհուն բարիք համայն կենդանության հետ, նույնպես իր տիպարի, իր հոգու բնակարան մարդուն, որը տիրում է աշխարհի բերքին: Բայց երբ Դևի հոգուն բնակարան դարձած անկուշտ մարդիկ բռնությամբ և նենգությամբ իրարից հափշտակում են երկնաշնորհ ողորմությունը, անապական ջուրը, պատճառ են դառնում իրար հանդերի, պարտեզների, նույնիսկ կյանքերի չորանալուն, վշտակոծ հայրը ժամանակավորապես դառն մտքերին տարված ուշքը ցրվում է, Վիշաշպաքաղն ու Վիշապափայլը ասպարեզ են դուրս գալիս որոտներով, կայծակներով և պատժելու մեղավորներին, կենսասպաններին: Այսպիսի պատուհասներից ազատվելու համար մարդիկ պարտավոր են երբեք չհափշտակել, չյուրացնել իրենց ընկերների այգին, մարգը, բանջարանոցը, արտը, եզն ու գոմեշը, կթանն ու բեռնակիրը, որոնք օգնում են երկրի մշակությանն ու ծաղկմանը, կատարելագործությանը, զարգացմանը, սնունդին ու հագուստին: Ամեն մի անհատ, որպես մի հյուլե Վիշապամոր գերիշխանության, պարտավոր է իր համանմանին պաշտպան կանգնելու, օգնելու, նրա իրավունքը ոտնահարողի դեմ կռվելու և զոհվելու, ինչպես ամեն մի անհատի համար անխոնջ տքնում են Վիշապահայրը, Ոսկեմայրը իրենց հարազատներով: Պետք չէ ստոր արարքներով զայրացնել Վիշապահորը, որպեսզի հնարավորություն գտնեն Վիշապաքաղն ու Վիշապափայլը այցելելու մեր դաշտերն ու լեռները, որոնք վրեժխնդրությամբ լցված դեպի կյանքն ու կենդանությունը, այրում ու փշրում են աշխատավորի մշակությունը: Վիշապաքաղը սպանդարապետական հրից է կազմված, որը բողբոջելու հատկությունից զրկված է, այդ պատճառով էլ նա աճեցողության հակառակորդ է: Վիշապափայլը փայլատակում է, անգթաբար կայծակնահարում աջ ու ձախ կենդանությունը, իսկ Վիշապաքաղը որոտում է, դղրդացնում, սասանեցնում է աշխարհը: Այս պատճառով հափշտակողները, դրկողները դատապարտված են այդ զույգին զոհեր մատուցանելու, կույսեր ընծայելու, սրանց սրտերն ամոքելու, որպեսզի ազատվեն դրանց զարհուրելի վրեժխնդրությունից ու պատուհասներից: Երեկ իրիկուն անշուշտ նկատեցիր

Վիշապաքաղի մեհյանի որմերի վրա քանդակած բազմաթիվ երկծայր, կայծակնացայտ, ոսկեփայլ, հղկուն Գեղարդները, որոնք գործածում են ամպրոպային որոտներով երկնքից ի վեր իջնելիս, շանթեր ու բոցեր տարածելիս, բույս ու կյանքն այրելու, մրրկելու և ջնջելու համար:

Այս պատմության տպավորության տակ առաջ էին գնում նվիրակը, իշխանը և ընկերակիցները դեպի մեծ ավազանի ափը, ուր սովորաբար երևում էր Անուշ մայրը կամ Վիշապամայրը ուխտավորներին, նրանց երկրպագությունն ընդունում և երբեմն էլ պատգամներ էր տալիս: Վիշապամայրը երևում էր միայն պարզ օրերին, արևի բարձրանալուն մոտ: Այս պատճառով շտապում էին թուփե առաջ հասնել լճակի ափին, տեսնել Անուշ մորը, նրա օրհնություններին ու պատգամներին արժանանալ:

Ծայգուն սառը գեփյուղը փչում էր: Հովի մեղմիկ սուլոցների հետ լսվում էին հուշկապարիկների երգերի քաղցր եղանակները, որոնք արշալույսին խումբ-խումբ բոլորված վիշապանվեր անդրիների շուրջը, սրտագրավ ձայնով մեղեդիներ էին երգում, կենդանիների ուշքն ու միտքը կենտրոնացնում ավազանի ջրերի կողմը, ուր սովորաբար հայտնվում՝ էր Վիշապամայրը:

Հուշկապարիկների ձայնը ոչ միայն գրավել էր ուխտավորների սիրտը, այլ նույնիսկ արալեզներն ու համբարուները, պայերն ու ճիվաղները միառժամանակ այդ ձայնից դյուրվել հարբել էին, թողել էին իրենց բները, մոտեցել էին այրերի, որջերի մուտքերին՝ լսելու և գննելու ջրերի մեջ լողացողներին, երգողներին և պտրողներին: Միայն հրեշադեն ալքերը թողել էին լույսն ու կենդանությունը, հեռացել էին մոտալուտ գալիք արևի ճառագայթներից: Ոչ միայն ալքերի հակակրանքը սաստկանում էր Արեգական ոսկեգեղուն ճառագայթները աշխարհի գալուց, ոչ միայն չէին կարող համբերել, որ Լուսի հոր ջրոնությունը տաքացնե, բեղմնավորե, աճեցնե ու գորացնե աշխարհի կենդանությունը, այլ նրանք փշաքաղում և ջղայնացած սրսփում էին, երբ հուշկապարիկները երգում ու նվագում էին, երբ կենդանությունը լսում, հրճվում և ծիծաղում էր այդ քաղցր նվագներից, եղանակներից և կարավումներից: Այն ժամին, երբ քնած ու մեռած կյանքը կենդանացել ու զվարթացել էր, ալքերը մտել էին իրենց ստորերկրյա մութ ջրախորշերը և ծածկվել էին խավարի մոայլ քողով, սպասելով աղջամուղջի

վերադարձին:

Սրբազան ավագանների և լճակների մեջ կանգնած վիաշապական ապառաժյա արձանները ոչ միայն ծածկույթ չունեն, ոչ միայն անուշ ու վճիտ ջրերի շտեմարանների ափերը բուրջով, ոչ միայն անուշ ու վճիտ ջրջրի շտեմարանների ափերը բուրջով ու ցանկով չէր պատված, ոչ միայն ուխտավորների համար օթևաններ չկային, այլ նույնիսկ Վիշապամայրը մեհյան չուներ, նրա պաշտամունքը բացօթյա էին կատարում: Ավագակները բոլորած էին ուռիներով, գալարներով, իսկ հեռուն՝ լեռնալանջերը ծածկված էին մշտադալար մայրիներով, որոնք անդրադառնալով լճակների վճիտ ջրերի մեջ, սքանչելի տեսարաններ էին կազմում:

Ուխտավորների առաջընթաց խմբակն արդեն վաղ հասել էր ավագանների ափին, բլրակի մոտ վրանները բարձրացրել, մատաղների պղինձների տակը կրակը վառել, ծուխն ամպի նման երկինք էր բարձրացրել սպասում էր քարավանի հասնելուն: Ուխտավորները թեև առաջ էին գնում, բայց միշտ գնում էին լճակի երեսին սահող մեղմիկ ալիքները, սրտատրոփ սպասելով Վիշապամոր հայտնվելուն:

Հանկարծ իշխանուհի Անուշը նկատեց հեռվից երևացող հուշկապարիկների խումբը, որոնք ինչ-որ կտրածն մի նավի բոլորած գալիս էին լճի արևելյան կողմից: Տիկինն իսկույն չոքեց, երեք անգամ երկրպագեց, սկսեց գննել արշավախումբը և հրամայեց հետևորդներին.

– Չոքեցե՛ք և աղոթեցե՛ք, մայրը գալիս է:

Հուշկապարիկների խումբը սավառնում էր ջրերի ալիքների նման, օդասլաց կռունկների նման և արագասահ մոտենում էր լճակի ափին մոտ կուտակված այն կղզու ժայռերին, որոնք կանգնած էին ուղղաձիգ, սուր-սուր ծայրերը երկինք ուղղած: Հուշկապարիկների քաղցրանուշ մեղեդիների ձայնը ավելի դյուրիշ դարձավ, երբ նրանք աստիճանաբար մոտեցան ափերին: Սրանց ձայնի ներգործությունն այնքան խիստ էր, որ ուխտավորները գնայլած, նույնիսկ շունչները մեղմած, ամբողջ մարմնով ուշք ու միտք դարձած, սրտատրոփ և հրճվադեմ լսում էին երգերը, գնում էին արտասովոր տեսարանները ապուշ

կտրած:

Մինչ հուշկապարիկների խումբը գալիս էր արևելքից, լճակի երեսից սահելով, արևմտյան բլրի ապառաժի որջերից ու այրերից դուրս թափվեցան շուշանների նման սպիտակներով զարդարված և Վիշապամոր սպասին նվիրված դեռատի կույսերը, ծաղկեփնջերը ձեռքներին օրհներգ երգելով: Քառասունից ավելի մատաղահաս կույսեր բոլորած իրենց ավագ քրմուհուն, մոտեցան «Վիշապանվեր կղզի» ժայռին և շրջապատեցին հուշկապարիկների խումբը: Մրանց երգն ու կաքավը, զարդն ու փայլը այնպես թովեց ու հիացրեց ուխտավորներին, որոնք բոլորովին արձանացած, անշարժ մնացել էին իրենց չորած դիրքում, սպասելով հայտնության վախճանին:

Դեռ երգը չավարտած, երգչուհիների, նվագողների շարքի մեջ, քարե անդրիի նման կանգնեց Վիշապամայրը ձուկի տարագով՝ գլխով ու շապկով, կուրծքի բացվածքից դուրս հանեց թևերը և ցույց տվեց ուխտավորներին իր գեղահրաշ պատկերը: Սփռեց օդի մեջ սաթանման ծամերը, կայծեր ցայտեցնելով աչքերից, հուզված ձայնով, վրդովված հոգով և մռայլ դեմքով տվեց իր պատգամը:

«Ագահ և անգութ մարդիկ, քանի մեկ իրար կյանքից գրկեք: Քանի մեկ ոխակալված իրար դեմ ջնջեք ու ոչնչացնեք այդ նվիրական արտհայտությունները, որոնց մեջ արտացոլում է Վիշապահայրը՝ ձեր կենսատուն: Ձեզ փրկություն չկա, քանի որ կյանքն աստում եք, ջրից գրկում եք ընկերակիցներիդ դառն քրտինքի արդյունքը: Առաջ հաշտվեցեք, սիրեցեք իրար, խաղաղվեցեք, ապա շնորհ և ողորմության սպասեցեք: Արդար և անարատ եղեք, որ երկնային անապական կենսարար ջրերին արժանի դառնաք»:

Այս խոսքերը չավարտած՝ արևի սկավառակի շուրթը դուրս եկավ լեռան ետևից, և ճառագայթները ցրվեցան ամեն կողմ: Արևի ճաճանչների հետ Վիշապամայրը ներս քաշեց գլուխը, թևերը ձկան մորթի մեջ, ընկավ գահին և հուշկապարիկների հետ վերադարձան դեպի արևելք, գնացին, գնացին ու անհետացան բազմաթիվ Վիշապագանց սյունացած անդրիների մեջ, ծածկվեցին ալիքների տակ: Իսկ կույսերը լճափում կանգնած շարունակեցին իրենց մեղեդիները, մինչև որ իսպառ անհետացավ Վիշապամայրը իր հուշկապարիկներով:

Շենց այդ բուսական մի քանի խումբ ուխտավորներ ևս հասան Վիշապագանց լճակների սփերին, որոնք նախորդների նման իրենց դիրքերի վրա չորեցին գննելու Վիշապամոր հեռանալը և անհետանալը: Վիշապամոր ընծայված կույսերը իրենց ձեռքերի ծաղիկները սփռեցին ծովի երեսին, կրկին շարան կազմեցին և շարերգով վերադարձան շուշանանման սպիտակ տաղավարները, որոնք բարձրացրել էին ուխտավորների սպասավորները: Ուխտավորները ևս ոտքի ելան, շտապեցին, հասան քրմուհիներին և կույսերին, որոնք շարք-շարք կանգնել, երգում էին Վիշապագանց նվիրված շարական նվագներ:

Կույսերի և քրմուհիների թափորին ընդառաջեցին սպանդուհիները, որոնք եկել էին գննելու գոհաբերված մատաղացուները, զինելու սպանդները կազմ ու պատրաստ: Սպանդապետը սպիտակ բեհեզներ հագած դուրս եկավ իր հատուկ տաղավարից, շրջապատած սպանդներով և մոտեցավ գոհի սեղանին: Նախ քրմուհին վերցրեց լճակի անապական ջուրը սրսկեց սպանդների գլխին, օրհներգով և մաղթանքով մաքրեց նրանց: Սպանդներն սկսեցին սրել իրենց արույրե դանակները և պատրաստվեցին գոհերը կատարելու: Սպանդուհիք նախ կապկպեցին ցուլերին և գլորեցին գետին: Սպանդները իրար ետևից կտրեցին ցուլերի վզերը մինչև ռենաշարը: Սպանդապետը իրար ետևից զինեց սեղան բարձրացրած ամեն մի գառ և ուլ: Վերջը սպանդապետը վերցրեց նիզակը, մոտեցավ կապկպված, կաշկանդված վարագներին և ուժեղ հարվածներով ծակեց նրանց կողերը մինչև սիրտը:

Ամբողջ ժամեր տևեց այդ գոհաբերությունը: Իրար ետևից հասած ուխտավորները ներկայացնում էին քրմապետին, քրմուհիներին և սպանդներին, որոնց մատաղացուները ընդունում, օրհնում և մոտեցնում էին սեղանին կամ սպանդանոցին: Երբ գոհերը կատարվեցան, ջրկիրները իրենց տկերով մեծ եռանդով ջուր կրեցին լճակից և մաքրեցին ինչպես գոհարանի վրա թափված կարմիր արյունը, նույնպես սպանդանոցի արյուններն ու փորոտիքները, որոնք իսկույն հեռացրին, տարան հորեցին հողի տակ, որ չապականվեն ինչպես նվիրական ջուրը, նույնպես անմահության օդը և Ոսկեմոր արգավանդ հողը:

Այս միջոցին քրմապետը մաքուր ջրով սրսկեց սպանդներին, սպասավորներին և ուխտավորներին, երգեցիկ խմբերն առաջ եկան, թմբուկների, ծնծղանների,

քնարների, տավիղների, փողերի և շվինների օժանդակությամբ սկսեցին երգել ու փառաբանել Վիշապամորը, Վիշապահորը, Ոսկեմորն ու սրանց հարազատներին, որոնք իրենց բյուրավոր շնորհներով քաղցրացրել էին կյանքը: Վիշապանվեր կույսերը խմբապար բռնած, շարան-շարան բոլորվել մեծ շղթա էին կազմել երգիչների, գուսանների շուրջը և թռչկոտում էին այնպիսի նազենի շարժումներով, կարծես թե ոտքերը գետնից կտրած օդի մեջ էին պարում: Կլոր պարից հետո կանգնում էր խումբը, նվագարաններին աջակցում իրենց երգերով ու կաքավիչներին հրավեր կարդում կաքավելու և գվարթացնելու ուխտավորների բազմությունը: Ուրախությունն ընդհանուր էր, տոնը ամենից պաշտված, Վիշապագանց ծեր ու մանուկ, պառավ, մատաղահաս, զգացմունքով արբած ու ոգևորված երգում էին: Դաշտի խաշող օդից լեռները բարձրացած և գովերը հասած ուխտավորները գվարճանում էին, անապական հով ու գով բարձունքում հրճվում էին:

Արեգակի գովացյալ ժամին Անուշ իշխանուհին դարձավ դեպի վրանները և հրաման տվեց սպասավորներին, որ իսկույն գոհի համար բերված ուտելիքն ու գինին տեղափոխեն քրնուհիների մատանները, որտեղից սովորաբար կերակրում ու կշտացնում էին երեք օր և երեք գիշեր ուխտավորներին:

Սպանդուհիները գոհերը կատարելուց, քերթելուց հետո մինչև շամփուրների և խորտիկների պատրաստելը, երգեցիկ կույսերը ձյունի նման սպիտակ բեհեզները հագնեցին, կապույտ գոտիները մեջքներին, կանաչ երիզները ուսերից խաշք դարձած, գլուխները վարդերով զարդարված, առաջ եկան նորանոր պարեր սկսելու: Կույսերն երկու դասի էին բաժանված, կապուտաշվի և ոսկեթել մագվորները, որոնք նվիրված էին Անահիտին, այդ իմաստության և հանճարի բաշխողին, և սևաչյա ու գիշերափայլ մագվորները, որոնք ընծայված էին Վարդեհեր Աստղկան: Խմբերն իրար դեմ երկու կիսաբոլորակ կազմեցին և սկսեցին կլոր պարը խմբական երգերով ու նվագարանների ձայնակցությամբ: Նվագածուները իրենց քնարներով, տավիղներով, սանթուրներով, թմբուկներով, ծնծղաններով մոտեցան խմբին և տեղավորվեցան:

Գուսաններն երգեցիկների, նվագածուների հետ սկսեցին իրենց օրհներգը, որոնք գովեցին Վիշապամոր դասեր՝ Վարդեհեր Աստղկան, որին իսկապես նվիրված

Էր այդ օրը՝ Վարդերի տոնը: Պարուհիներն իսկույն նագանի քայլափոխով սկսան ամբողջ մարմնով շորորալ նվագի եղանակի բախյունների համեմատ, որոնց տեսքը, շարժվածքը և թռիչքը գրավեցին ուխտավորների աչքերն ու սիրտը:

Գուսաններն երգերով պանծացնում էին Աստղկան սերն ու գորովը, պատկերն ու տեսքը, եռանդն ու աշխույժը, որոնցով մարդիկ ոգի ու զգացում ստացած ուրախ կյանք էին վարում: Այս զգացման շնորհիվ մարդիկ երկիրը դրախտի էին վերածել, սիրո բոցերով իրար գրկել ու զգվել, երջանկության վարդաստան էին թևակոխել հրճվալի ու բերկրալի օրեր անցնելու: Առանց Աստղկան առատաբար բաշխված սիրո և զգացումների կյանքը տխուր և անտանելի էին գտնում, առանց նորա շնորհած վայելքների մոայլ ու խավար պիտի դառնային բնության բոլոր տեսարանները: Ինչպես Աստղիկն էր բաշխում կենդանի ու վառ աչքերը, նույնպես Աստղկան շնորհն էին համարում վարդագույն այտերը, փղոսկրյա կզակները, շամամ կրծքերը, նոճանման հասակը, կամար ունքերը, փայլուն ճակատը, բաբախող սրտերը և դողդողացող մկանները:

Երգչուհիների մյուս մասը, իրենց գուսաններով և կաքավիչներով իրենց հերթին սկսեցին երգել Անահիտի հանճարը, նրա հնարագիտությունները, մարդկության տված շնորհները, գեղեցիկ արվեստները, որոնցով մարդը դրախտի է վերածել անապատը, զարդարել է բյուր բարիքով և գույնզգույն ծաղիկներով ձորերն ու լեռնալանջերը, նույնիսկ ապառաժի քարքարոտ կողերը: Ո՛րը գովում էր մուրճն ու կռանը, ո՛րը ներբողում կացինն ու սղոցը, ո՛րը ուշք էր դարձնել տալիս կառքին ու սայլին, ո՛րը գովասանում արորն ու խոփը, ձիու սանձն ու պայտը, նետն ու աղեղը, սանդերքն ու մաքուրը, նկարն ու արձանը, տավիղն ու շվին, մի խոսքով՝ այն բոլոր արվեստներն ու գործիքները, որոնք մարդը ձեռք էր բերել Անահիտի շնորհած հնարամիտ իմաստությունով:

Ամեն անգամ գուսանները մի տուն երգելուց հետո նույնը կրկնում էին պարուհիները և ոգևորված ետ ու առաջ տարուբերվում, ծածանվում էին իրար թևանցուկ, ոգևորությամբ զեղված: Մեղմ գեփյուռը շոյում, ոգևորում էր երիտասարդության ալ ու վարդավառ դեմքերը, մազերն ու կրծքերը, արևի պայծառ ճառագայթների տակ ցոլացնում էր նրանց հրացայտ աչքերը, ոսկեփայլ մազերը և ողորկ մորթերը:

Աստղիկի պաշտամունքի երկրպագուները բնագոյին էին ստրկացած և քարոզում էին հետևել զգացումներին, իսկ Անահիտի սպասուհիները առողջ դաստոգոյությանը բնագոյից նախադասութիւն էին տալիս: Անահիտը Վիշապամոր մարմնացած հանճարն էր, Աստղիկը՝ Ոսկեմոր զգացումների կենդանացած տիպարը:

Այս մրցումները և տեսարանները այնքան հրապուրիչ և գրավիչ էին, որ յոթ օրվան ճանապարհ էին կտրում հազարավոր ուխտավորներ, շտապում էին, բարձրանում Վիշապազանց լեռնադաշտը, շրջապատում էին Ջրաբաշխի և Կենսաբաշխի անդրիները և նրանց սպասին ընծայված գուսանների, երգչուհիների և կաքավիչների ուրախութիւններին հանդիսատես լինելու և հրճվանքին մասնակցելու:

Մինչ ուխտավորները բոլորվել, հիացած գնում ու լսում էին վիշապանվեր կույսերին, զբաղված էին նրանց պարերգով, ճառագայթյալ ժամին մատակարարներն առաջ եկան և ձողիկների վրա շամփրած խորովածներ բաժանեցին ինչպես հանդիսադիրներին, նույնպես և ուխտավորներին: Սրանց հետևեցին սկուտեղներով և տեփուրներով կարագ, խորիզի բաղարջ, կարկանդակ և գինի-օշարակ բաժանողները: Ոտքի վրա կատարված այս նախաճաշը երբեք արգելք չէր պարերի և նվագների անխափան շարունակութեան, ընդհակառակը, այդ նախաճաշով զորացած, ավելի ոգևորութեամբ էին երգում, թոչկոտում և գնայլեցնում ուխտավորներին:

Շառավիղյալ ժամին մատաղն արդեն պատրաստ էր: Սպասավորները բաժանեցին հանդիսականներին լոշի մեջ փաթաթված թերխաշ մատաղի միս: Ցանկացողները իրենց պատառները թաց էին անում քարդաններով դրված մատաղի աղաջրում: Մաքուր լեռնային օդում, անմահական ավազանների ափին ժողովուրդն ուտում էր, խմում էր լճակների սառն ջուրը, իսկույն մարսում և դարձյալ քաղցում: Բայց այնքան մեծ էր գոհված արջառների, ոչխարների, ուլերի թիվը, որ անխնայաբար բաժանում էին և կշտացնում բոլորին:

Դեռ մատաղը չվերջացրած Վարդեհեր Աստղկան նվիրված քառասուն ծիրանագգեստ կույսեր, ուսերին սփռած իրենց սաթանման մագերը, գլուխները վարդերով պսակած, մերկ վզերն ու դաստակները ուլունքների շարաններով զարդարած, նագաճեն իջան բարձունքից, մոտեցան նվագաժուներին և սկսեցին

իրենց երգն ու պարը: Գուսանները սրանց բոլորած կրկնեցին Վարդեհերին նվիրված բազմաթիվ տաղեր: Երբ ոգևորված փոխընդփոխ շարունակում էին պարը, կաքավը, արևն արդեն երկնակամարի ամենից բարձունքում էր տեղ բռնած, և օդը աստիճանաբար այնքան էր խստացել, որ մարգարտափայլ քրտնաշարով ծածկել էր գուսանների և կաքավիչների ճակատները:

Այս միջոցին խումբ-խումբ կույսեր ու պատանիներ մի-մի սափոր ու փարջ վերցրին ու սկսեցին սրսկել իրենց սիրելիների վրա ու նրանց գովացնել, հովացնել: Անվերջ ջուր էին սրսկում իրար վրա, աղաղակում, աղմկում, փախշում, բայց ջրվելուց ոչ ոք չէր կարողանում գլուխն ազատել: «Վարդեհերն է», գոռում էին ու անխնա սրսկում գով ջուրը ոտքից գլուխ: Երգիչները, կաքավիչները, նվագածուները և ժողովուրդը առանց դիրքերը փոխելու շարունակեցին իրենց ուրախությունը մինչև հագուստների արևի ճառագայթների տակ չորանալը: Դեռատիներն ու պատանիները անվերջ ջուր էին կրում ու ածում ուխտավորների գլխին, որոնք թուլացել կամ մտքերի մեջ սուզվել, մի կողմ էին քաշվել:

Այսօր Վարդեհերի տոնն է, խնդալու և պարելու օր է, գոռում էին ջուր սրսկողները, թռչկոտում և ցատկում: Այսօր մեր հովանավորի տոնն է, Վարդավառ է, պետք է միայն երգել, պարել ու ծիծաղել, ոչ թե թմրել և նիրհել:

Երանի թե այդ ջուրը երկնքից մաղվեր, հառաչելով պատասխանում էին ծերերն ու հասակավորները, մենք էլ հոգով հրճվեինք:

Դեռահասներն այնքան ջրեցին ու թրջեցին ուխտավորին, որ թրջվելուց ազատվելու համար բոլորն էլ գնացին մտան պարողների շրջանն ու սկսեցին նրանց հետ երգել ու ցատկոտել: Պարը տևեց մինչև արևի մայր մտնելը: Թեև հետինքին ուխտավորները բազմեցան դալարի վրա ճաշելու, բայց չդադարեցին երգն ու նվագը, պարն ու կաքավը: Արևմտի ողբը նվագելուց հետո մեծամեծ կրակներ ջեռուցին ուխտավորները իրենց վրանների մոտ, որոնց բոլորած մինչև կեսգիշեր երգեցին, նվագեցին և լսեցին գուսանների պատմությունները, որոնք պապերից լսածները ավանդում էին թոռներին:

Հետին ժամին ամեն մի սիրահար գտավ իր սիրեկանին, թաղիքները տարածեցին գետին, ծաղկուն կարպետները վրաներն առին, ծածկվեցին ու ընկան քնեցան: Պահապանները կրակները բորբոքեցին մինչև առավոտ, մինչև Վարդամատի և Լուսահոր այցը, երբ ամենքն սթափված, դիմեցին լճի ափ՝ Վիշապամոր այցին արժանանալու: Բայց երեք առավոտ Վիշապամայրն էլ չայցելեց ուխտավորներին: Ամեն օր գոհեր կատարվեցան, գուսաններն երգեցին, կույսերը, պատանիները կաքավեցին ու պարեցին և դրվադեցին ինչպես Վիշապամորը, նույնպես և Վարդեհեր Աստղիկին և Անահիտին: Երեք օր, երեք գիշեր կերուխումը շարունակվեց, խնդացին ու հրճվեցին և օրհնեցին, ո՛չ շրթունքներն ու կոկորդները դադարեցան, ոչ սրունքներն ու ոտքերը հոգնեցան, ո՛չ էլ քնարներն ու տավիղները լռեցին:

Բայց մի մոայլ միտք հաճախ պատում էր ծերուկներին ու պատավներին: Անընդհատ գննում էին լեռների կատարները, երկնքի բարձունքը . ո՛չ մի սպիտակ ամպ, ո՛չ մի կաթիլ անձրև, ո՛չ էլ մատախուղ, ջինջ էր երկինքը, պարզ էր լուսնկան, ու պայծառ արեգակը: Իսկ դաշտերում առանց ջրի ու թոնի մնացած բերքն ու այգեստանը ջրի կարոտ չորանում ու դեղնում էին, սպառնալով սովի մատնել Ուրարդա աշխարհին ամբողջ ձմեռը: Դեռատիների երգն ու ծիծաղը, նվազն ու կաքավը չէին կարողանում ցրել չափահասների այս տխուր մտքերը:

Առիթից օգտվելով, Անահիտի պաշտամունքի քրմապետուհին երրորդ իրիկունը իր երգչուհիների, կաքավիչների ու գուսանների խմբով բարձրացավ ամբիոն, շրջապատված ժողովրդի մեծ բազմությամբ և խոսեց շարադրած դյուցազներգությունը, որով հուզեց ու մրրկեց ուխտավորների սիրտը: Նա սկսեց մի այնպիսի բնաբանով, որ բոլորի ուշքն ու միտքը կենտրոնացրեց դեպի իր նվազները: Նա իր խրոխտ ճառով, գեղեցիկ դարձվածքներով և համոզիչ փաստերով ստիպեց ուխտավորներին անվերջ իր արժարժած խնդրով զբաղվելու և մտածելու միմիայն այդ հարցի մասին:

«Խոլամիտ մարդիկ, ես՝ Վիշապահայրս,
Ամպերն եմ կապել, անձրև չեմ շաղ տալ,
Մի՞թե դուք անջուր կըչորացնեք ձեր հանդը,
Եթե երկնքից անձրև չստանաք:

Ամեն մի ընդհատումի այս քառյակը երգում էին գուսանները, և քրմապետուհին ազատ շունչ առնելուց հետո, երբ հանգստանում էր, նորից սկսում էր իր ընդհատված ճառը: «Դուք, ասում էր քրմապետուհին, Վիշապահոր պատկերներ, նրա հոգին ձեր կրծքումն է բնակված, մի՞թե նրա ուղեղի հյուլեններից ձեր գանգերում չեն տարածված, որ դուք էլ խորհիք և ձեր կյանքը չմատնեք պատահականությունների: Վիշապամայրը ձեզ շնորհել է լճակներ, ծովակներ և գետեր, դուք էլ հնար գտեք և ջուրն ուղղեցեք դեպի ձեր այգեստանները: Վիշապահայրը ձեզ առատ անձրև ու ձյուն է տալիս, դուք էլ մտածեցեք այդ շնորհից այնպես օգտվել, որ կարողանաք կյանքը զարդարել և ազնվացնել: Միայն այն ժամանակ ձեզ վրա հաշտ աչքով կնայի Վիշապահայրը, երբ դուք ձեր անապատները դրախտի վերածելու համար ջրանցքներ կշինեք, քանքաններ կփորեք և ավագուտներն ու կավուտները ջրելով կենդանությունը կընդարձակեք, ամայությունը կշենացնեք:

«Մինչև որ Գեղամա լճից ջրանցք չփորեք և ջուրը չտանեք դեպի դաշտ, արապարներն ու անապատները դրախտի չվերածեք, երբեք չեք ապահովիլ ձեր կյանքը: Իսկ ապահովելով ձեր կյանքը, ընդարձակելով պարտեզները, այգիներն ու անտառները, պիտի գորացնեք կենդանությունը, պիտի ընդարձակեք Վիշապահոր իշխանությունը . դուք պիտի աջակցեք և աշխատակից դառնաք Նրա ցանկությունների կատարմանը:

Ձեր պապերը հարյուր տարի առաջ Վիշապագանց ավագանների ջրանցքները շինեցին, ամբարտակները կառուցեցին, աշխարհքն ուրախացուցին, մի՞թե դուք այդ պապերի գավակները չեք: «Եթե ամբողջ գեղն ոտքի կանգնի, գերան կկոտրի»: Ապա եթե ամբողջ դաշտը փետատ վերցնի, ինչի՞ սարը չպիտի ծակե ու ջուրը չպիտի տանի դաշտի բամբակն ու այգին ջրելու:

«Խալդի գավակներ, Խալդի որդիներ, դուք որ կտրել եք Վիշապագանց լեռների լանջերն ու ջուրը դաշտ հասցնելու համար յոթանասուն փարսախս առու եք տարել, եթե միաբանիք և վճռեք, մենք ձեզ առաջնորդելով Գեղամա լճակի ջուրը դաշտ կհասցնենք, մինչև Արմավիրի սահմանները: «Եթե սիրում եք երջանիկ և բարեբախտ կյանքը, եթե տենչում եք դրախտում ապրել, եթե ձգտում եք առաջ գնալ, այսօր ուխտավորներդ ուխտեցեք անմիջապես գործի ձեռնամուխ լինել և

ջրանցքը բանալ: Վիշապամայրը այնպիսի առատ ու անուշ ջուր է մատակարարել Գեղամա ծովին, այնքան անսպառ են նրա աղբյուրներն ու վտակները, որ այդ առվակի ջրով կարող եք ոռոգել ու հագեցնել ամբողջ Ուրարդա լեռնաշխարհը»:

Յուրակ իշխանը բարձրացավ իր տեղից և մոտենալով քրմապետուհուն, ասաց.

Ես ուխտ եմ գնում և խոսք եմ տալիս Վիշապագանց բարձունքում, որ ամբողջ գյուղիս ժողովրդով, երեք հազար բանվորով, մեր փետաստով ու բահով իննսունը մի օր ամեն տարի աշխատենք այս սուրբ գործի համար և անմահական անապական ջուրը տանենք հասցնենք դաշտ: Յուրակ իշխանին հետևեցին մյուս գյուղատերերը, տիկիներն ու օրիորդները, և ամենքը սիրով հանձն առին երեք տարի աշխատել և առուն փորել: Այս ուխտի վրա սկսեցին գովաբանական երգեր երգել, անուշ գինին խմեցին և վճիռը հաստատեցին: Անահիտին ընծայված կույսերն սկսեցին իրենց վարդ պարը, ժողովրդի ուխտավորների հետ խառն թռան ու թռչկոտեցան, երգեցին ու գվարթացան մինչև հետին ժամերը և ընկան գույգ-գույգ ու մրափեցին:

Չորրորդ առավոտը դեռ չբացված ամբողջ երկինքը ծածկվեց մռայլ ամպերով, ոչ միայն Վիշապագանց բարձունքը, այլ նույնիսկ դաշտի շրջակա բոլոր լեռները մինչև Բորդող, Սուկավետ, Արագած ու Չարիշատ մթագնել էր երկինքը: Թեև մեզն ու մատախտողը պատել էր ուխտավորներին, անձրևը սպառնում էր նրանց թրջել ու տղկել, բայց ցնծության չափն ու սահմանը ավելի ոգևորիչ էր, քանի որ Վիշապամայրը հաշտվել էր ժողովրդի հետ, Վիշապահայրը ամպերը մղել էր դեպի դաշտերը ու շուտով ոռոգելու, վերակենդանացնելու էր բույսն ու բարին, անասունն ու կենդանին: Լուսաբացին երկու ժամ մնացած սկսեց հորդ անձրև տեղալ ոչ միայն Ուրարդայի դաշտում, այլև Շիրակում և շրջակա բոլոր սարահարթերում: Երեք ժամ այնքան անձրև տեղաց, որ ամբողջ երկրի բուսականությունը թարմացավ, դեղնած ծառերը դալարեցան, պտուղները ոռճացան, խոտերը գվարթացան, բանջարները տոգեցան և անասունների ճարակը հրապուրիչ և սննդալի դարձավ:

Ուրախությանը չափ ու սահման չկար:

Ամեն բերան օրհնություն էր կարդում, ամենքն էլ ցնծում էին և աղոթք մրմնջում Վիշապամորն ու Վիշապահորը, որ աշխարհը լցրել էին բյուր բարով: Լույսի հետ միասին նոր կյանք, նոր կենդանություն էր աշխարհ եկել և մարդու ճակատի մոայլ կնճիռները ցրվել ու անհետացել: Հրճվանքը հասել էր գագաթնակետին, երբ առավոտ արևի ճառագայթները պատռեցին ամպերն ու իրենց ոսկեգեղուն փայլով աշխարհը խնդացրին: Ծիրանի գոտին պատեց երկրի վրա յոթ գույնով, յոթանասունյոթ տեսակ ցնծություն և ուրախություն աշխարհ բերելով: Ամեն շրթունք, ամեն բերան միևնույն խոսքերն էին կրկնում.

Աշխարհը լիացավ, կյանքը վերածնավ, Անուշ մայրը հաշտվեց ժողովրդի հետ:

Վիշապազանց քրնուհիները պատգամ բերին ժողովրդին, թե Վիշապամայրը ընդունել է նրանց գոհերը, պաշտվել է այդ ժողովրդի հետ, որն ուխտել է անմիջապես գործի ձեռնամուխ լինել և Գեղամա ծովի ափերից առու տանել դեպի Արմավիր: Ամեն մարդ, ոգևորված այդ ավետիսից, նորից ու նորից կրկնեց իր ուխտը և խոստացան անհնարինը հնարավոր դարձնել և անմահական ջուրը դաշտ իջեցնել:

«Վիշապահայրը հրամայել է Վիշապ առյուծին հալածել Վիշապաքաղին, երկնային ողորմության դռները բաց թողնել, որ մարդը փրկվի հավիտենական կորստից, երկիրն ազատվի անապատանալուց», ասում էր քրմապետի մունետիկը ման գալով ժողովրդի մեջ:

Այս պատգամներից հետո ուխտավորները նորանոր գոհաբերություններ կատարեցին, ամենքը իրենց զարդերը բաժին տվին ջրաբաշխական գործին, որ հսկեն, առունները մաքրեն, վերանորոգեն և սկսեն նույն առվի գործն առաջ տանել, որպեսզի առատ ջուր հասնի մինչև դաշտերը, ծարավի չմնան այգեստաններն ու բանջարանոցները:

Երեք օր և երեք գիշեր ընդհատումներով և շող արեգակով անձրև տեղաց, ավազանները լցվեցին, լցրին ուրախությամբ հուսակտուր ժողովրդի սիրտը: Երգիչները, կաքավիչները, գուսաններն ու նվագածուները առանց ուշք դարձնելու տեղացող անձրևին, փայլակին ու որոտին, անվերջ երգում ու պարում էին, ժողովուրդն էլ նրանց ձայնակցում ու թռչկոտում էր, կերան, խմեցին,

զվարթացան, վերակենդանացան և յոթերորդ օրը ուխտավորները հավաքեցին իրենց վրաններն ու մախաղները, բարձին գրաստներին և ճանապարհ ընկան դեպի իրենց դաշտերը:

Նվագաժուներն ու երգիչները ուխտավորներին ընկերացան, իրենց երգերով ու պարերով առաջնորդեցին նրանց մինչև Գեղարդի սահմանները, ապա բաժանվեցին իրարից: Մինչև ժողովուրդը իջնում էր բարձունքից, նա տեսավ, թե ինչ մեծ ոգևորությամբ Ջրաբաշխը իր հարյուրավոր բանվորներով վերանորոգում էին առուներն ու ամբարտակները, որոնք քարուքանդ էին եղել վերջին հեղեղներից:

Ուխտավորների քարավանի հետ Վիշապագանց բարձունքից ցած իջավ Անահիտի պաշտամունքին նվիրված քրմապետը իր հետևորդներով, դիմեց Գեղամա ծովի ափերը, որ ուրվագծե այն անցքը, որտեղից շինվելու էր նոր ջրանցքը դաշտը ոռոգելու համար:

Երբ ուխտավորները մտան դաշտը, հանդերն ու այգեստանները փրկված տեսան: Այս ուրախությունն այնպես ոգևորեց ժողովրդին, որ մոռացան տխուր անցյալն ու ավելի եռանդով շարունակեցին իրենց երկրի մշակությունը և նոր ջրանցքի շինությունը:

1912 թ.